

טבע וארץ

העורך:
נ. תרדיון

חברי המערכת:
ש. אביצור, א. הלד

וצא לאור ע"י הוצאת "ספרית
השדה" (הסתדרות הפועלים
החקלאיים בישראל)
בשיתוף עם המרכז לתרבות
ולחינוך ותנועת החוגים לידעת
הארץ, של ההסתדרות הכללית
של העובדים העברים בארץ
ישראל,
יהאגף לחינוך חקלאי במשרד
החקלאות.

הכתובת:
"טבע וארץ", "ספרית השדה",
תל-אביב, ת. ד. 4
טלפון 63868
מס' הח' בבנק הדואר 4590

TEVA WEARETZ
(Nature and Country)

Monthly

Editor: N. Teradyon

Tel Aviv, P. O. B. 4, Israel.

May 1960

No. 8

Vol. 2

מאמרים ומכתבים למדור ידיעת
הארץ, יש להפנות לש. אביצור,
המרכז לתרבות ולחינוך, הועה"פ
של ההסתדרות, רח' ארזבורב
93, תל-אביב.

מחיר חוב' בודדת 750 פר'.
חוברת כפולה — 1500 ל"י.
דמי החתימה לשנה — 6 ל"י.

חוכן הענינים

- על עושר החיים באזורים טרופיים —
337 מיכאל קוסטא
- 344 הפולימרים — חנה רביד—בת-שמאי . . .
- 349 קליטת דשנים בעלים — ל. מידלטון . . .
מושבת דגירה של סיס-ההרים בראש
353 הנקרה — יגאל סלע
- 356 הארבה בכתבי הקודש — אלקנה ביליק . . .
- 359 חבל לכיש מהו? — יהושע בן-אריה . . .
תיאור ערבי של מחוז צפת במאה ה-14 —
363 תרגום: חיים בלנק
- השגות על שמות עבריים בנגב הדרומי —
370 רחל סבוראי
- בפנית הטבע: גידול והסתכלות
373 בעקרבים — פנחס אמתי
- 379 בגני חיות . . . . .
- 379 פני החיה . . . . .
בעין המצלמה: הרקע בצילומי פרחים —
380 יגאל מורג
- 382 בשערי ספרים . . . . .
- 383 תכניות ופעולות . . . . .

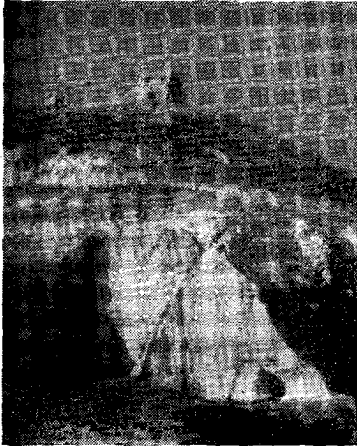
התמונה שבשער:

צילום של חות — לאור היום, כשמאתוריו גלין בריסטי
שחור ומוצל, הנותן רקע שחור אחיד ומבליט את כניו
האופייניים של הקוק (ראה "הרקע בצילום פרחים", עב
(380) (צילם: יגאל מורג).

מושבת דגירה של סיס ההרים בראש-הנקרה

ארבעה מיני סיסים מצויים בתחומי ארצנו :

1. סיס הגליל, הקטן מכולם, צבעו שחור וכתם לבן מבהיק לו בבסיס זנבו.
2. סיס החומות, שחור־דהה, ובהרת לבנה בגרונו.
3. הסיס החוור, כביכול סיס החומות בצבע תום חווריין.
4. סיס ההרים, הגדול מכולם, שצבעו חום־כהה, וגחונו הלבן מצוין בחגורה כהה, ה"קושרת" את שתי הכנפיים ; והוא אף משמש נושא לרשימתנו זו :

ראש הנקרה מצד הים

ציפורים באות ויוצאות בתכיפות ובמהירות בפזים.

ביקור נוסף במקום העלה שלל רב. מצאתי גוש מוצק של חלקי צמחים קטנים דבוקים יחדיו, שגודלו כגודל ראש הציפור. כשפורתי את הגוש זיהיתי בו סוככי תעופה של זרעי משפחת המורכבים, חלקיקי קש, נוצות פלומה זעירות ו"שאר ירקות" שטבעם לרחף באוויר.

לאחר שהגעתי למסקנה כי לפני חומר בניין לקן, הנאסף ע"י הציפורים תוך כדי טיסה בפה פעור, הבנתי גם פשר הצורה המוזרה של הגוש. היה זה דפוס מדויק של לוע הציפור (כי זאת לדעת : התפתחות מבנה הגוף המיוחד של הסיס תוך הסתגלות לאורח החיים המיוחד, שעוד נחזור ונגע בה, קשורה גם ביצירת מקור שאינו מסוגל, למעשה, לכל פעולה של ממש, ואילו מיפתח הפה גדל והתרחב, והוא פועל באוויר כרשת חרקים לכל דבר). ואם כך הדבר, יש לחפש ביתר דקדקנות. ושוק הצלחתי. מסתבר, כי בקיר המצוק, מעל ראשי,

מעט מאוד ידוע לנו על אורח חייהם של עופות אלו. ואין תימה בכך, כי איך אפשר לצפות בציפור קטנה למדי, שגודלה כגודל הזריר, בערך, המבלה את כל שעות היממה באוויר, בגובה רב, כשהיא רחוקה מקנה בטיסה מרתק המגיע עד עשרות ק"מ (וכל זאת במהירות העולה לעתים על 200—250 קמ"ש ?)

תאמרו, לעקוב אחריהם ליד הקנים ! אין הדבר פשוט כל כך. בסה"כ ידועות בתחומי ארצנו שלוש מושבות דגירה של סיס ההרים : האחת — בנחל מור, השנייה — בנחל נמר והשלישית — בראש הנקרה (ובכל המקרים הקנים חבוים היטב היטב !). אך למזלי ישבתי שנים אחדות ליד זו האחרונה.

לראשונה למדתי להכיר את צריחתם הנשר מעת למרחקים גדולים עד כדי פליאה. ערב ערב, בתודשי הקיץ, עם אור אחרון, הייתי שומעם, אך לא רואה אותם, לאחר מסע הצייד היומי, ותוהה : מניין ולאן ?

עד שהתחלתי להתחקות אחריהם. עם כיוון הצריחות נמשכתי אל המצוקים של ראש-הנקרה. הרבה אמנם לא זכיתי לראות, בגלל החשיכה, אולם יכולתי להבחין בגופים קטנים, "סילר" ניים", הנתקעים במהירות מסחררת אל בין נקיקי הסלעים... ואינם.

לאט לאט למדתי לשמוע אותם גם ביום ולכוון אליהם משקפת. עם בוא האביב כבר הייתי מוכן לעקוב מתוכנן יותר, ולא נת' אכזבתי. בראשית מארס ראיתי לראשונה הד' דווגות באוויר ; תוך כדי טיסה מהירה הת' קרב הזכר אל הנקבה מאחוריה ונצמד למשך שניות מספר, כשכנפיו מתוחות בצורת V. אותו זמן נשארה הנקבה בדאייה חלקה, ללא יע כנף. שבוע לאחר מכן השגחתי, במשך כל שעות היום, בתנועה רצופה של פרטים בוד' דים אל ראש-הנקרה וממנו. הנחתי כי החלה בניית הקנים, אך כל שראיתי בבואי למקום :

בגובה 13—16 מ', מצויים כמה וכמה קנים, מהם בודדים ומהם צמודים זה לזה, וכולם חבויים היטב באפלולית הכוכבים.

מכאן ועד להחלטה, שצריך להגיע אל הקנים ולראותם מקרוב, עברו שניות, אבל עד למבצע עצמו עברו חמישה שבועות. ובינתיים ראיתי כי חלק מהציפורים כבר יושב בקנים, משמע — דגירה, ומספר הדוגרות הולך ורב מיום ליום. תוך 10 ימים היו כל הקנים (אלה שיכולתי לראות) מאוכלסים.

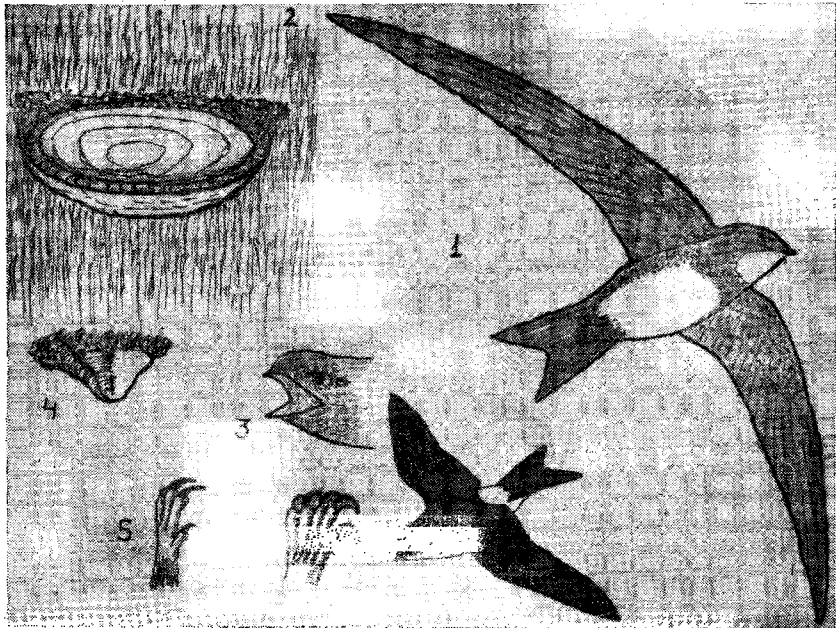
מראה משונה במקצת לקנים המאוכלסים האלו. הקן עצמו כמעט שאיננו נראה מלמטה, אבל נראה בבירור משהו ה"תקוע" בו. כעין יתדות שחורות וארוכות, המתנועעות קמעא מפעם לפעם. אכן, כנפיים להם ליצורים אלו, ואורכן כפליים כאורך הגוף. נראה כי באופן יחסי עולה אורכן על אלו של כל בעלי הכנף האחרים, והריהן מונחית במצולב על הגב ובולטות אל מחוץ לקן.

עד כאן בראייה מרחוק.

סוף סוף השגתי את הסולם הנכסף, סולם אלומיניום מתפרק שהושאל לי ע"י הנהלת דואר נהריה, ובעזרת כמה חברים שתמכו בו עליתי למעלה. קנים אחדים בדקתי באותו יום; מהם שהכילו 2 ביצים ארוכות מאוד, כמעט כביצי נחשים, ומבהיקות בלובנון, כאשר אצל דוגרי אפלה אחרים, ומהם — גוזלים עירומים ועצור מילוע מונחים בתוכם.

אלא שלא כדרך העופות, המסתלקים מקנם בהתקרב האדם, לא הופקרו קניו של סיס ההרים בעלותי לראותם.

בהגיעי לקן הראשון, הוכיחי ממש בתד המה נוכח עון רוחם של עופות אלה. מצאתי בקן שני גוזלים, ובעודני עומד ותוהה למראם, חבט! אחד ההורים בא להאכיל את צאצאיו בחריקים שתפס, ובאילו לא הבחין בי, נתפס בציפורניו בניו סלע שמתחת לקן, והריהו מטפס ועולה אל הקן, אלא שכאן כבר לא עמדה בו

1. סיס ההרים (למעלה) — בהשוואה לסנונית הבתים (למטה משמאל) — לפי פטרסון. מין זה של סנונית דומה לסיס ההרים יותר ממיני סנוניות אחרים (סנור נית הרפת וסנונית המערות). שונבם ממוזג יותר, אך ניתן להבדיל בין השניים לפי חלוקת הצבעים ולפי מבנה הכנף.
2. קן סיס ההרים. 3. מבנה ראש הסיס. 4. "לבנה" לבניין הקן.
5. רגל הסיס (משמאל; לפי מרגולין) — בהשוואה לרגל העטלף.

רוחו, ואל הקן לא הגיע. נשאר תלוי לו, מחכה, מתחת לקן.

עליתי מדרגות אחדות בסולם, וקן שני לפני; והציפור יושבת בו כאילו אינני קיים כלל. רק לאחר ששלחתי יד לראות מה מתחת תיה הואילה לסור הצידה, טיפסה אל תקרת הכוך ונשארה צופה.

ובינתיים — מה בקן הקודם? את קצה זנבה של הציפור עוד הספקת לראות. כנראה האכילה את גוזליה וחזרה לתור אחר המזון. אכן, "שיא של תצפית" בציפורים — לשבת עם הגוזלים בקנים ולראות במה עסוקים התורים!

יפה לראותם בבואם ובצאתם. מבלי להאט את מהירות תעופתם הם באים כדי 10—20 מ' מתחת לקן, פונים כלפי מעלה, אוספים כנפיהם, ובכות ההתמדה ימשיכו מעופם בתוך הנקיקים הצרים, עד הגיעם אל קרבת הקן, אני יטפסו אל מעליו, ויפילו עצמם אל תוכו. הדרך חזרה קלה יותר; בכנפיים מכוונות הם נופלים לאורך הנקיק, ורק מחוצה לו יגיעו אבר ואינם. שעות רבות ביליתי שם, משתאה ומתפעל נוכח להטוטיהם.

בעלותי במועד מאוחר יותר היה המצב שונה. בכל הקנים היו גוזלים, מהם צעירים עדיין, אך רובם מגודליאברה. ואלו, רק התר קרבתי ושלחתי יד, עזבו את הקנים וגררו עצמם מעלה מעלה, אל הקומות הצרות שבכר כים, לבל תשיגם ידי. ומשהשגתי אחד מהם קיבלתי את שלי. שמונה צפורניים חדות ועקר מות ננעצו באצבעי עד זוב דם, ולא בקלות נחלצתי מהן. רגליים אלו כשלעצמן מעוררות גם הן עניין רב. קטנות הן וחלשות מאוד,

עד ללא יכולת לשאת את הגוף בעמידה. ורק לטיפוס תצלחנה, כדרך העטלפים. נראה כי במשך ההתפתחות, ככל שנתארכו הכנפיים — כן קצרו הרגליים, כשכל ארבע האצבעות פרו נות קדימה.

עתה, לאחר שגדלו הצעירים, הרשיתי לעצמי לטפל קצת בקנים עצמם. מראיהם מבחוח, כרבע כדור, צמוד אל אנך הסלע באמצעות רוק קרוש, המופרש מפי הציפור תוך כדי בניית הקן. ומבפנים — סלסילה שטוחה ומארכת, כעין כף יד קעורה.

ניסיתי לעקור קנים אחדים ממקומם, אך ללא הצלחה יתירה. הקן אינו ניתק מן הסלע בשלמותו; בכל מקרה נשארה מקצתו דבוקה אל הסלע. מאוחר יותר התברר לי כי הקומתי מעט באוסף הקנים, כי בסתיו החלו נושרים מאליהם. כנראה לא לעולם חוסן, והרוק אשר איחה את חומר הבניין והצמיד את הקן אל הסלע, מאבד את כוחו, והקן הולך ומתפורר. חיפשתי בקנים את צורתן של אותן "לבנים" זעירות, בעלות צורת לוע הציפור... ואין. נראה שבעת הצמדת לבנה ללבנה מפרישה הציפור כמות גדולה של רוק, ותוך כדי הריטוט והזעזוע המהיר (ויבראציה) נצמדות ה"לבנים" עד לבלתי הכר ביניהן.

לפני פריחת הצעירים, בתקופת סוף אפריל—תחילת מאי, רבה מאוד הפעילות במושבה. הגור זלים גדלו ותובעים מזון רב, עד לפריחתם מן הקן—מקץ כ"5—6 שבועות לבקיעתם.

תמה עונת הרבייה — בסוף מאי, בקירוב — והלהקה המונה מספר פרטים כפול או משולש חוזרת לשוטט במרחב 14 שעות ביום, מחושך עד חושך, ללא מנוחה! עד בוא הזמן להדרים.